

व्यक्तिमत्त्वाचे स्वरूप व व्याख्याचा अभ्यास

संशोधिका

श्रीमती सिंधू विश्वंभर झोडपे

विद्यार्थीनी पीएच.डी. (शिक्षणशास्त्र) प्रवेशित
डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ,
औरंगाबाद.

व्यक्तिमत्त्व संकल्पना :

दैनंदिन जीवनात “व्यक्तिमत्त्व” हा शब्द दुसऱ्या व्यक्तीचे वर्णन करण्यासाठी आपण वापरत असतो. पण या शब्दांत वापर करताना आपणास अनेक गोष्टी लक्षात घ्याव्या लागतात. क्षयात जीवनात वेगवेगळ्या लोकांना आपण भेटत असतो. काहींना आपण हुशार म्हणतो, काहींना सज्जन, काही आपल्याला कल्पक वाटतात तर काही धीट, काही क्रूर असतात तर काही गर्विष्ठ असतात. असे अभिप्राय जेव्हा आपण ऐकतो तेव्हा प्रामुख्याने व्यक्तीचे बाह्य रूप लक्षात घेतले जाते. तसेच एखादी व्यक्ती पाहिल्यानंतर प्रथम दर्शनी त्या व्यक्तीचा ठसा त्या व्यक्तीची शारीरिक ठेवण, चेहरा बोलण्याची पध्दती इत्यादीमुळे उमटत असते.

Global Online Electronic International Reserch Journal's licensed Based on a work at <http://www.goeirj.com>

व्यक्तिमत्त्वाचा अर्थ :

व्यक्तिमत्त्व या अर्थी इंग्रजीत Personality- या शब्दाचा वापर केला जातो. Personality हा इंग्रजी शब्द मुखवाटा या अर्थाच्या Persona या लॅटीन शब्दापासून तयार झालेला आहे. नाटकातील पात्रे निरनिराळे मुखवटे धारण करित असत. या अर्थी व्यक्तिमत्त्व म्हणजे व्यक्तीचे दिखावू बाह्य स्वरूप होय.

रोमन काळात या शब्दाच्या मूळ अर्थात बदल झाला आणि स्वतःची खास वैशिष्ट्ये असलेल्या नाटकातील निरनिराळ्या पात्रांना उद्देशून या शब्दाचा वापर होऊन लागला. मुळ अर्थाप्रमाणे व्यक्तीचे बाह्यद र्शन हेच त्याचे व्यक्तिमत्त्व होते. तर आता तो अर्थ बदलून व्यक्तीचे खरे स्वरूप म्हणजे व्यक्तिमत्त्व असा रूढ झाला आहे.

व्यक्तीच्या या बाह्य रूपाने व्यक्तीची आकर्षकता इतरांवर पडणारी त्याची छाप सुचित होते. तसेच मानसशास्त्रीय दृष्टिकोनातून व्यक्तिमत्त्व म्हणजे केवळ दिखाऊ बाह्य स्वरूप नव्हे तर जीवशास्त्रीय रचना आणि परिवेश या दोन्ही बाबींच्या संयुक्त प्रभावाने मनुष्य जीवनाची घडण होत असल्यामुळे जीवनमान व्यक्ती आणि सामाजिक, भौतिक, वातावरण याच्या परस्पर प्रक्रियेतून प्रकट

होणाऱ्या व्यक्ती वैशिष्ट्यांच्या समग्र स्वरूपाला व्यक्तिमत्त्व असे म्हटले जाते. व्यक्तीचे आचार, विचार, वर्तन निरनिराळ्या क्रिया इत्यादी सर्व गोष्टीतून व्यक्तिमत्त्व प्रगट होते. व्यक्तिमत्त्वानुसार हे वर्तन निरनिराळ्या प्रकारे घडत असते.

व्यक्तिमत्त्वाचे स्वरूप व व्याख्या :

व्यक्तिमत्त्वाच्या लक्षणात ज्यांचा समावेश होईल असे सुमारे १८ हजार शब्द इंग्रजी भाषेत आहेत. आल्पोर्ट आणि ऑइबर्ट यांनी १७,९५३ लक्षणांची यादीच तयार केली आहे.

G.W. Allport :

“Personality is the dynamic organization, with in the individual of those psycho-physical-physical system that determines his unique adjustment to his environment.

म्हणजे व्यक्तीची अंतर्गत अशी एक गतिमान रचना आहे. या रचनेत शरीर व मन अनुस्यूत असतात, आणि मनोकथिक रचनेमुळे व्यक्ती वातावरणाशी असामान्य समायोजन करते.

“Personality is the most characteristic integration of individual structure, modes of behavior, attitudes, interests, capacities.

म्हणजे अमेरिकन मन यांच्या मते, व्यक्तिमत्त्व म्हणजे स्वतःच्या परिसराशी व्यक्तीचे जे वैशिष्ट्यपूर्ण समायोजन होत असते. त्याला कारणीभूत असणारी व वर्तनाला चालना देणारी शारीरिक, मानसिक यंत्रणांची संघटना.

व्यक्तीची शरीररचना, वर्तनपध्दती, अभिरूची, अभिवृत्ती, बुद्धिमत्ता, विविध योग्यता आणि प्रगट वैशिष्ट्यांच्या संघाला व्यक्तिमत्त्व असे म्हणतात.

Norman Munn :

“व्यक्तिमत्त्व म्हणजे शरीररचना, वर्तनविशेष, अभिरूची, अभिवृत्ती, कार्यदक्षता, कर्तृत्व आणि कलाविशेष यांचा वैशिष्ट्यपूर्ण आकृती वेध.”

जे.बी. वॅटसन :

Our personality is thus the result of what we start with and what we have lived through.

व्यक्तीच्या जैविक देणगीपासून व्यक्तीजीवन जगोपर्यंत केलेली वाटचाल म्हणजे व्यक्तिमत्त्व होय.

ए. ई. इक्सलर :

व्यक्तिमत्त्व म्हणजे सामाजिक परिस्थितीत घडणाऱ्या व्यक्तीच्या वर्तनाची गोळा बेरीज होय.

व्हर्नॉन (Vernon) :

व्यक्तीची बुद्धिमत्ता, शारीरिक क्षमता आणि कौशल्य हे व्यक्तिमत्त्वाचे घटक असले तरी प्रेरक, स्थिरभाव आणि अभिरूची यांच्याबरोबर प्रामुख्याने सामाजिक आणि भावनिक वैशिष्ट्यांचा त्यामध्ये निर्देश करावा लागतो.

जी.ए. किम्बल :

“व्यक्तीचे इतरांहून वेगळेपण दाखविणारे आणि त्याचवेळी इतर लोक तिच्याशी कसे वागतात, हे निश्चित करणारे, साधारणपणे स्थायी स्वरूपाच्या वैशिष्ट्यांचे अनन्यसाधारण संघटन म्हणजे व्यक्तिमत्त्व.”

वरील सर्व व्याख्या अभ्यासल्या असता व्यक्तिमत्त्व हा शरीर व मानसगुणधर्माचा संघात आहे. व्यक्तिमत्त्वात फक्त शारीरिक किंवा मानसिक गुणधर्म येत नाहीत, तर या दोन्ही गुणांचे योग्य प्रकारे एकत्रिकरण होऊन त्यांचा आपल्या व्यक्तिमत्त्वावर पडलेला प्रभाव होय. थोडक्यात, व्यक्तिमत्त्वात अनुवंश व परिसर यामुळे प्राप्त झालेले शारीरिक व मानसिक गुण तसेच परिस्थितीशी समायोजन करण्याची पध्दती यांचा समावेश होतो.

संदर्भ :

१. करंदीकर सुरेश (२००८), शैक्षणिक मानसशास्त्र कोल्हापूर, फडके प्रकाशन, पृ.क्र. १३८.
२. प्रा.पंडित र.वि. (१९६६), मानसशास्त्राची मुलतत्त्वे, नागपूर : विद्या प्रकाशन, पृ.क्र. २३२.३३.
३. प्रा. मीना आहेर, प्रा. संभाजी सोनवणे (सप्टेंबर २०११), प्रगत शैक्षणिक मानसशास्त्र, पुणे : नित्य नूतन प्रकाशन, पृ.क्र. ११६, ११७.